

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

**ЧЕРНІГІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ
ТЕХНОЛОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ**

СТОЙКА Сергій Олександрович

УДК 338.48(477)

**ФОРМУВАННЯ СТРАТЕГІЇ УПРАВЛІННЯ
РОЗВИТКОМ ТУРИСТИЧНОЇ ГАЛУЗІ
В УМОВАХ ЕКОНОМІЧНОЇ НЕСТАБІЛЬНОСТІ**

**Спеціальність 08.00.03 – економіка та управління
національним господарством**

**АВТОРЕФЕРАТ
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата економічних наук**

Чернігів – 2016

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана на кафедрі економіки підприємства, фінансів та фінансово-економічної безпеки Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини Міністерства освіти і науки України.

Науковий керівник: доктор економічних наук, професор
Музиченко Анатолій Степанович,
Університет економіки та права „КРОК”,
консультант ректора з питань
економічного виховання студентів.

Офіційні опоненти: доктор економічних наук, професор
Стеченко Дмитро Миколайович,
Національний технічний університет України
„Київський політехнічний інститут”
Міністерства освіти і науки України,
професор кафедри міжнародної економіки;

кандидат економічних наук, доцент
Безуглий Ігор Володимирович,
Чернігівський національний технологічний університет
Міністерства освіти і науки України,
доцент кафедри туризму.

Захист відбудеться „ ” лютого 2016 р. о 12⁰⁰ годині на засіданні спеціалізованої вченої ради К 79.051.04 у Чернігівському національному технологічному університеті за адресою: 14033, м. Чернігів, вул. Стрілецька, 1.

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Чернігівського національного технологічного університету за адресою: м. Чернігів, вул. Стрілецька, 1.

Автореферат розісланий „ ” січня 2016 р.

**Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради,
д.е.н., професор**

В.Г. Маргасова

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми дослідження. Туристична галузь у багатьох країнах світу є провідним сектором економіки і розвивається досить швидко, забезпечуючи приріст ВВП, створення робочих місць, покращення платіжного балансу, гарантуючи дохідність капіталу і високий рівень ліквідності вкладених засобів. Це одна з небагатьох галузей економіки, де залучення нових знань і технологій не призводить до скорочення працюючого персоналу. За даними ВТО темпи зростання туристичних потоків у світі щорічно становлять понад 4%, частка туризму у світовому ВВП становить 9%.

Проте, в Україні туристичний ринок характеризується набагато нижчими показниками порівняно з розвинутими країнами світу. Так, частка туристичної галузі у ВВП України становить майже 1,9%, хоч природно-ресурсний потенціал сприяє більш динамічному розвитку практично всіх видів туризму.

В Україні за останні роки знизилась обсяги в'їзного і внутрішнього туристичних потоків, туристично-рекреаційний потенціал використовується не повною мірою, практично відсутня державна підтримка розвитку туризму.

В умовах економічної нестабільності виникла необхідність формування стратегії управління розвитком туристичної галузі на внутрішньому і міжнародному ринках.

Дослідженню проблем формування стратегії управління на різних рівнях присвячені наукові праці таких всесвітньо відомих вчених, як Т. Веблен, Дж. Гелбрейт, Є. Домар, Н. Калдор, Дж. Кейнс, Л. Клейн, Дж. Коммонс, Ф. Котлер, Р. Лукас, В. Мітчелл, Д. Норт, Дж. Робінсон, П. Самуельсон, П. Сраффа, Е. Хансен, Р. Харрод, Дж. Хікс.

На становлення наукових поглядів щодо змісту й особливостей формування стратегії управління розвитком туристичної галузі та її регулювання вплинули роботи Л. Агафонові, І. Безуглого, В. Беседіна, М. Біржакова, А. Виноградської, О. Галенської, В. Герасименка, О. Гонти, В. Гуляєва, В. Євдокименка, Н. Кабушкіна, В. Квартальнова, В. Кравців, М. Крачила, К. Купера, В. Мацоли, А. Музиченка, В. Савченка, В. Сеніна, Д. Стеценка, Н. Тайнович, В. Федорченка, О. Чудновського, Ю. Шагінова та інших.

Відзначивши безсумнівну теоретичну цінність та практичне значення проведених досліджень, вважаємо, що в сучасних умовах економічної нестабільності потреба у комплексній розробці теоретико-методичних і практичних положень щодо формування стратегії управління розвитком туристичної галузі набуває актуальності та зумовлює вибір теми дисертації, її мету і завдання.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертацію виконано згідно з планами науково-дослідних робіт Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини за темою „Інноваційні засади соціально-економічного розвитку малих та середніх міст” (номер державної реєстрації 0112U000175), у межах якої автором було запропоновано рекомендації та конкретні положення щодо розробки моделі

організації стратегічного управління розвитком туризму.

Метою дисертаційної роботи є розроблення науково-методичних засад формування стратегії управління розвитком туристичної галузі в умовах економічної нестабільності на основі цілісного підходу та обґрунтування практичних рекомендацій щодо її реалізації.

Досягнення поставленої мети зумовило необхідність вирішення таких основних завдань:

- з'ясувати роль і місце туризму в соціально-економічному розвитку країни, визначити принципи його соціально-економічного впливу на суспільство і навколишнє середовище;

- проаналізувати нормативно-правове забезпечення державного регулювання галузі туризму та сформулювати основні напрями державної політики регулювання його розвитку в умовах економічної нестабільності;

- розробити та обґрунтувати можливості використання методичних підходів і положень щодо формування стратегії управління розвитком туризму в умовах економічної нестабільності;

- виявити проблеми та тенденції розвитку туристичної галузі України;

- провести аналіз стратегічних альтернатив розвитку туризму з урахуванням особливостей ринку туристичних послуг;

- розкрити зміст маркетингового підходу до управління розвитком туристичної галузі;

- визначити напрями та механізм стимулювання розвитку туризму в умовах економічної нестабільності та розробити механізм реалізації державно-приватного партнерства в туризмі.

Об'єктом дослідження є процес регулювання розвитком туристичної галузі в Україні.

Предметом дослідження є теоретико-методичні та практичні положення щодо формування стратегії управління розвитком туристичної галузі в умовах економічної нестабільності.

Методологічною та теоретичною базою дослідження є фундаментальні положення системного підходу, діалектичного методу пізнання економічних процесів і явищ, логічного аналізу, загальної теорії економіки та менеджменту, теорії стратегічного управління, а також роботи провідних вітчизняних і зарубіжних учених у досліджуваній галузі. У процесі дослідження застосовувалися загальні методи наукового пізнання та специфічні методи економічної науки: аналіз та синтез, логічний, порівняльний і системний аналіз, кількісний та порядковий підходи, узагальнення і систематизація статистичних даних та інші. За допомогою системного підходу з'ясовано роль і місце туризму у соціально-економічному розвитку країни, визначено його соціально-економічний вплив на суспільство і навколишнє середовище. За допомогою економіко-статистичних методів проаналізовано стан і динаміку розвитку національної туристичної галузі. Метод моделювання використаний при створенні моделі механізму реалізації державно-приватного партнерства в туризмі, моделі управління розвитком туризму.

Інформаційною базою дослідження є законодавчі та нормативно-правові акти України з питань розвитку туристичної галузі, дані Державної служби статистики України, Міністерства інфраструктури України, Міністерства економічного розвитку і торгівлі України, Державного агентства України з туризму та курортів, матеріали Всесвітньої туристичної організації, а також матеріали соціологічних досліджень, наукові праці вітчизняних і зарубіжних учених.

Наукова новизна одержаних результатів. Система сформульованих і науково обґрунтованих у дисертаційній роботі основних положень, висновків і пропозицій є новим підходом до вирішення важливої науково-практичної проблеми формування стратегії управління розвитком туристичної галузі в умовах економічної нестабільності. Найбільш вагомими результатами, які визначають наукову новизну дослідження, полягають у наступному:

удосконалено:

– концептуальні засади до формування моделі організації стратегічного управління розвитком туризму, яка включає загальні умови і ресурси та враховує світові інтеграційні процеси і досвід управління розвитком туристичної галузі в умовах економічної нестабільності, що сприятиме підвищенню її конкурентоспроможності на світовому ринку туристичних послуг;

– методичний підхід до вибору стратегії, який здійснюється за результатами обґрунтування полюсів економічного зростання та за дотримання встановлених соціальних стандартів, що дозволить підвищити якість стратегічного управління розвитком туристичної галузі;

– науковий підхід до формування принципів стратегічного планування розвитку туризму, зокрема соціальна орієнтованість стратегії, ефективність використання потенціалу, збалансованість економічних, соціальних і екологічних пріоритетів, орієнтація на розвиток секторів – точок зростання, системність, відповідність програмних документів, ефективність прогнозно-аналітичних робіт, які, на відміну від існуючих, характеризуються чіткістю та ступенем деталізації і є необхідними та достатніми для здійснення процесу планування;

– методичні засади стратегічного планування розвитку туристичної галузі, зміст яких полягає у формуванні системно-цілісного довгострокового планування за участю таких складових компонентів, як аналіз існуючого стану і тенденцій розвитку туризму, концептуальні положення, цілі та ресурси, прогнозування, заходи туристичної політики в умовах нестабільності, розробка механізму реалізації, критерії оцінки ефективності та інструменти реалізації стратегії, наявність у стратегії розвитку туризму розподілу напрямів і завдань за регіонами. Цей підхід доповнює теорію управління методами і моделями розробки стратегії розвитку туристичної галузі;

– механізм реалізації державно-приватного партнерства в туризмі, яке запропоновано здійснювати в двох напрямках: створення СЕЗ і кластерів, що забезпечить узгодження інтересів, спільне інвестування та розподіл ризиків у

реалізації проектів, пов'язаних з розвитком сфери туризму і спрямованих на досягнення цілей державного управління розвитком туристичної галузі в умовах економічної нестабільності;

дістало подальшого розвитку:

– уточнення понятійно-категоріального апарату, зокрема трактування понять „туризм” і „туристична діяльність”, що дозволяє розробити державну політику в сфері туризму як результат діяльності органів державної влади, різних організацій з визначення форми, завдань і змісту діяльності в сфері туризму, що відповідає міжнародним стандартам;

– система випереджувальних індикаторів (тенденції розвитку туризму; умови і принципи ведення бізнесу; інвестиційна діяльність; індикатор чутливості споживачів до змін), які відповідно виражені через показники, що забезпечують високий рівень передбачуваності та дозволяють враховувати потенціал туристичної активності;

– науковий підхід до формування організаційно-економічного механізму функціонування туристичної галузі і розроблення комплексу заходів щодо його вдосконалення – запропоновано реорганізувати Державне агентство України з туризму та курортів, оптимізувавши його організаційну та функціональну структуру. Це дозволить більш повно врахувати комплексний характер туристичної галузі, підвищити ефективність регулювання суб'єктів туристичної інфраструктури та забезпечити формування її стратегічних напрямів розвитку;

– класифікація галузевих принципів управління туризмом, що відповідають тенденціям сучасних соціально-економічних відносин в туристичній сфері, а саме: доступності, безпеки громадян, державної підтримки, міжнародного співробітництва, балансу інтересів населення регіонів, туристів і суб'єктів туристичної індустрії, підтримки малого підприємництва, гласності і відкритості в розробці, прийнятті та застосуванні заходів державного управління туризмом, охорони природи, історичних і культурних цінностей, що дозволило визначити механізм реалізації державної інноваційної політики у сфері міжнародного туризму.

Практичне значення результатів дослідження полягає в тому, що розроблені та обґрунтовані наукові положення збагачують теорію і практику формування стратегії управління розвитком туристичної галузі в умовах економічної нестабільності.

Основні положення, викладені у дисертаційній роботі, прийняті до впровадження відділом культури і туризму Уманської міської ради при підготовці пропозицій до „Програми розвитку туризму в Черкаській області на 2012-2020 роки” (запропоновано систему випереджувальних індикаторів: тенденції розвитку туризму; умови ведення бізнесу; інвестиційна діяльність; індикатор чутливості споживачів до змін) (довідка № 198 від 24.09.2014 р.); в практичну діяльність підприємств туристичної галузі, зокрема туристичного оператора „SAKUMS” – при розробці бізнес-плану підприємства на 2015-2016 роки (запропоновано схему формування стратегічного вибору, який доцільно здійснювати за результатами обґрунтування полюсів економічного зростання та

при додержанні встановлених соціальних стандартів) (довідка № 118 від 14.05.2015 р.); у роботі Комітету Верховної Ради України з питань фінансової політики і банківської діяльності – розроблено практичні рекомендації щодо формування інноваційної моделі державно-приватного партнерства в туризмі (довідка № 238 від 25.11.2015 р.).

Результати дисертаційної роботи були використані при підготовці науково-дослідної роботи за темою „Інноваційні засади соціально-економічного розвитку малих та середніх міст” (номер державної реєстрації 0112U000175) (довідка № 1450/01 від 04.06.2015 р.).

Теоретичні результати дослідження використовуються в навчальному процесі Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини при викладанні дисциплін „Економіка туризму”, „Туроперейтинг”, „Стратегія розвитку національного туризму” (довідка № 1451/01 від 04.06.2015 р.).

Отримані висновки є основою для подальших досліджень у сфері стратегічного управління розвитком туристичної галузі та розробки цільових програм на регіональному та національному рівнях, а також удосконалення його нормативно-законодавчого забезпечення.

Особистий внесок здобувача. Дисертаційна робота є самостійно виконаною науковою працею, в якій викладено науковий підхід до формування стратегії управління розвитком туристичної галузі в умовах економічної нестабільності. Усі наукові результати, які викладені в дисертації, отримані автором особисто. З наукових праць, опублікованих у співавторстві, в дисертації використані лише ті ідеї та положення, що становлять індивідуальний внесок автора.

Апробація результатів дослідження. Основні положення та результати дослідження обговорювалися на: XII Міжнародній науково-практичній конференції „Інвестиції XXI століття: соціальні аспекти інноваційного розвитку” (м. Умань, 2007 р.), IV Міжнародній науково-практичній конференції „Розвиток наукових досліджень, 2008” (м. Полтава, 2008 р.), XVI Міжнародній науково-практичній конференції „Інновації як пріоритетна сфера інвестування в Україні” (м. Умань, 2009 р.), XVI Міжнародній науково-практичній конференції „Інновації як пріоритетна сфера інвестування в Україні” (м. Умань, 2009 р.), Міжнародній науково-практичній конференції „Проблеми та перспективи інноваційного розвитку економіки” (м. Умань, 2010 р.), II Міжнародній інтернет-конференції „Економічна теорія та практика” (м. Умань, 2013 р.), Міжнародній інтернет-конференції „Проблеми та технології підготовки наукових кадрів вищої кваліфікації в умовах інноваційного розвитку суспільства” (м. Вінниця, 2013 р.), Международной научно-практической конференции студентов и аспирантов „Социальное управление в XXI веке: Личность – Общество – Бизнес – Власть” (м. Москва, 2013 р.), Міжнародній науково-практичній конференції „Гостинність, сервіс, туризм: досвід, проблеми, інновації” (м. Київ, 2014 р.).

Публікації. Найбільш суттєві положення та результати дисертаційної роботи знайшли відображення у 16 опублікованих працях загальним обсягом 5,38 друк. арк., з них 5 (2,71 друк. арк.) – у наукових фахових виданнях, 2 (0,66 друк. арк.) – у зарубіжних виданнях, 3 (0,87 друк. арк.) – у колективних монографіях та 6 (1,14 друк. арк.) – в інших виданнях. Особисто здобувачу належить – 5,12 друк. арк.

Структура та обсяг роботи. Дисертація складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел і додатків. Обсяг основного тексту роботи становить 201 сторінку. У дисертації міститься 7 таблиць (з них 1 займає окрему сторінку), 9 рисунків (з них 2 займають окремі сторінки), 10 додатків, розміщених на 20 сторінках. Список використаних джерел включає 188 найменувань і займає 22 сторінки.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У **вступі** обґрунтовано актуальність теми, визначено мету, завдання, об'єкт і предмет дослідження, наукову новизну дисертації та практичне значення одержаних результатів, наведено дані щодо їх апробації та опублікування.

У **першому розділі** „Теоретичні засади управління розвитком туристичної галузі в умовах економічної нестабільності” розглянуто сучасний стан туристичного ринку, його особливості та перспективи розвитку, обґрунтовані основні напрями і систематизовано методи та інструменти державного регулювання розвитку туристичної галузі в умовах економічної нестабільності, розроблено концептуальні засади формування стратегії розвитку туризму.

Туризм, як економічне та соціальне явище певною мірою впливає на світовий устрій і економіку багатьох країн. Визначена П. Ротоу кореляція між економічними стадіями розвитку країн і характерними особливостями розвитку в них туризму підтверджується новими статистичними даними і сучасними тенденціями змін. Найбільша частка прибутків від туризму припадає на регіони з високим рівнем економічного розвитку. Автором наведено визначення категорій „туризм” та „туристична діяльність” у нормативно-правовій сфері окремих країн світу та запропоновано власне їх трактування: туризм – це активна діяльність фізичних осіб, пов'язана з виїздом і перебуванням за межами їх звичного середовища на термін від 24 годин до 12 місяців з метою, не пов'язаною з одержанням доходів на території тимчасового перебування; туристична діяльність – це підприємницька діяльність з надання послуг щодо формування турів, переміщення, розміщення і задоволення інших потреб туристів, здійснювана туроператором або турагентом на підставі ліцензії.

За рекомендаціями ВТО, сучасний стан розвитку туризму, в першу чергу, потребує державної підтримки. Зміст державного регулювання розвитку туризму визначається цілями, які стоять перед державними органами, а також інструментами, якими володіє держава для проведення цієї політики.

У найбільш загальному вигляді стратегічна мета державної політики розвитку туристичної галузі може бути визначена наступним чином: створення

конкурентоспроможного туристичного комплексу, який задовольняє потреби громадян у туристичних послугах і робить внесок у розвиток економіки країни. Необхідно законодавчо запровадити галузеві принципи управління туризмом, які відповідають сучасним відносинам: доступності туризму, забезпечення безпеки громадян, державної підтримки туризму, міжнародного співробітництва у сфері туризму, забезпечення балансу інтересів населення, туристів і суб'єктів туристичної індустрії, пріоритетної підтримки малого підприємництва, гласності і відкритості в розробці, прийнятті і застосуванні заходів державного управління туристичною галуззю, охорони природи, історичних і культурних цінностей.

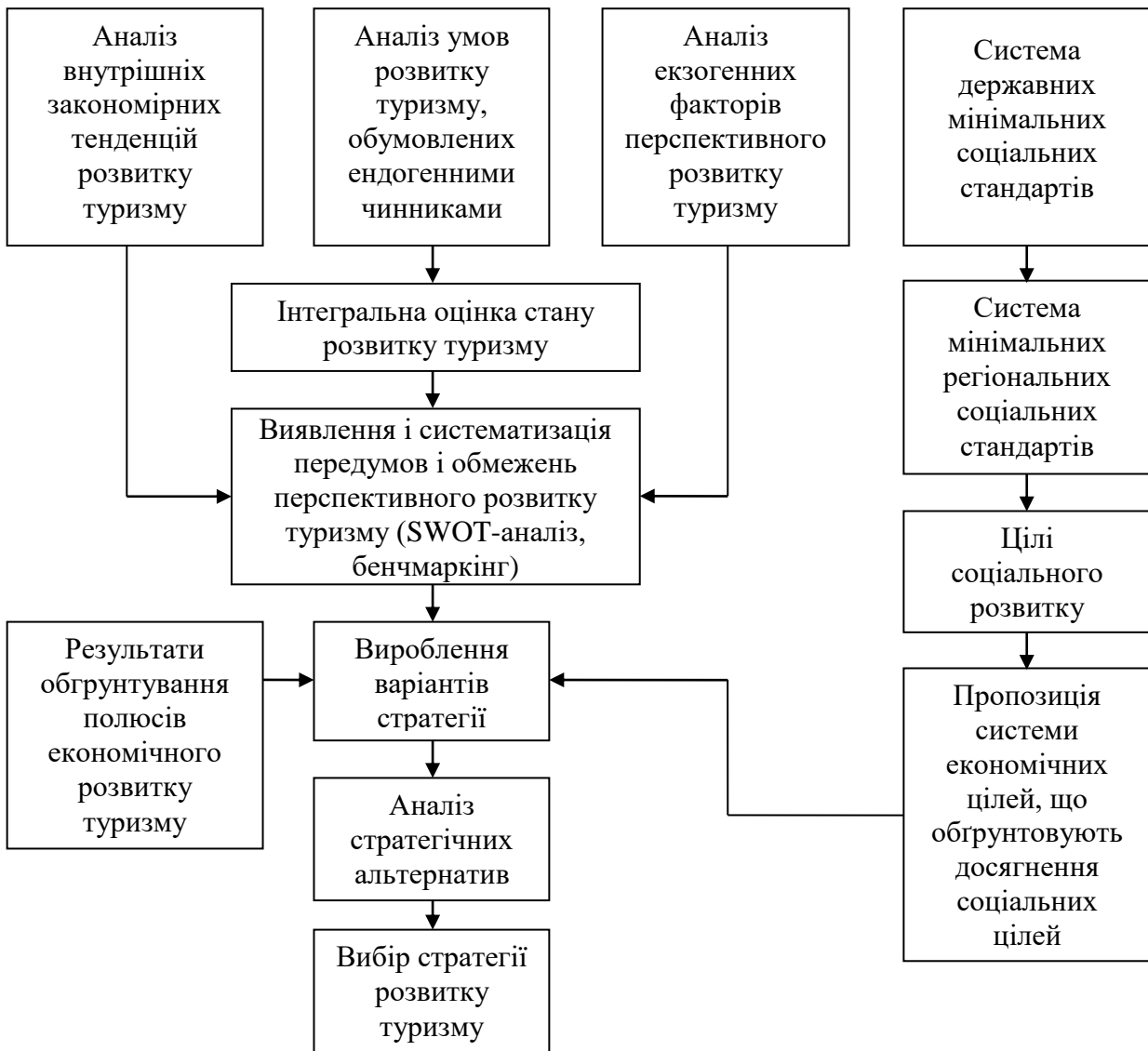
Обґрунтовано, що ефективність державної політики розвитку туристичної галузі має оцінюватись, згідно мети, за наступними критеріями: економічна та соціальна ефективність, екологічні наслідки реалізації цільових програм і заходів. Найбільш актуальними є такі напрями державної політики в сфері розвитку туризму: розробка і створення цілісної економічно вигідної системи розвитку туристичної галузі (пріоритет – внутрішньому та в'їзному туризму, ефективне управління у сфері виїзного туризму), формування сучасного якісного страхування в туризмі, випереджаючий розвиток наукових досліджень і створення багаторівневої системи неперервної професійної освіти для сфери туризму. З метою подальшого розвитку, що відповідає рівню міжнародних стандартів у цій сфері, необхідно розробити і законодавчо затвердити Державну довгострокову стратегію розвитку туристичної галузі в Україні та державну цільову програму „Розвиток туризму в Україні”.

У роботі визначено концептуальні основи розвитку туристичної галузі як логічний зв'язок сукупності ідей, принципів, обмежень і стратегічних рішень, спрямованих на досягнення її конкурентоспроможності на світовому ринку туристичних послуг. За результатами дослідження обґрунтовані принципи стратегічного планування розвитку туристичної галузі, такі як: соціальна орієнтованість стратегії; ефективність використання туристичного потенціалу; збалансованість економічних, соціальних і екологічних пріоритетів; орієнтація на розвиток секторів – точок зростання; системність; відповідність програмних документів; ефективність прогнозно-аналітичних робіт, пов'язаних з вибором і обґрунтуванням пріоритетних функцій, що визначається наявністю повної і достовірної інформації про закономірності функціонування і стартові умови розвитку туристичної діяльності.

Концепція може включати стратегічний аналіз, стратегічні цілі і пріоритети управління розвитком туризму, основні напрями реалізації цілей, перелік програмних документів. При розробці стратегічних цілей і пріоритетів розглядається структурно-логічна схема формування стратегічного вибору шляху розвитку туризму (рис. 1). Стратегічний вибір спрямований на поліпшення якості суспільного середовища і може бути виражений у вигляді цільових показників – системи індикаторів розвитку туризму. Автор пропонує в інтегральну оцінку стану розвитку туристичної галузі включити оцінку економічної та соціально-екологічної складових і обчислювати за формулою:

$$K_{int.} = \sqrt{K_{econ.} \times K_{соц.-екол.}}, \quad (1)$$

де $K_{econ.}$ – комплекс економічних показників; $K_{соц.-екол.}$ – соціально-екологічні показники.

Рис. 1. Структурно-логічна схема формування стратегічного вибору*

*Джерело: розроблено автором

У другому розділі „Аналіз тенденцій та напрямів розвитку туристичної галузі України” проаналізовано сучасний стан туристичної галузі України, визначені шляхи підвищення ефективності функціонування туризму в Україні, запропоновано напрями вдосконалення стратегічного планування розвитку туризму в Україні та охарактеризовано організаційно-економічні методи реалізації стратегії розвитку туризму.

Результати, досягнуті туристичним ринком України нижчі за аналогічні показники розвинутих країн. Частка туристичного бізнесу у ВВП країни коливається в межах 1,9-2,0%, зайнятість населення в туризмі в цілому зберігає показник 1,2-1,3%. Досліджено динаміку туристичних потоків в Україні, визначено частку внутрішнього, виїзного та в’їзного туризму в організованому

туризмі (табл. 1). В Україні, виходячи з теорії П. Ротоу, соціально-економічні умови сприяють пріоритетному розвитку внутрішнього і в'їзного туризму, проте розвивається в основному виїзний, який не вимагає капіталовкладень, забезпечує незначні стабільні прибутки.

Таблиця 1

Частка внутрішнього, виїзного та в'їзного туризму
в організованому туризмі в Україні, %*

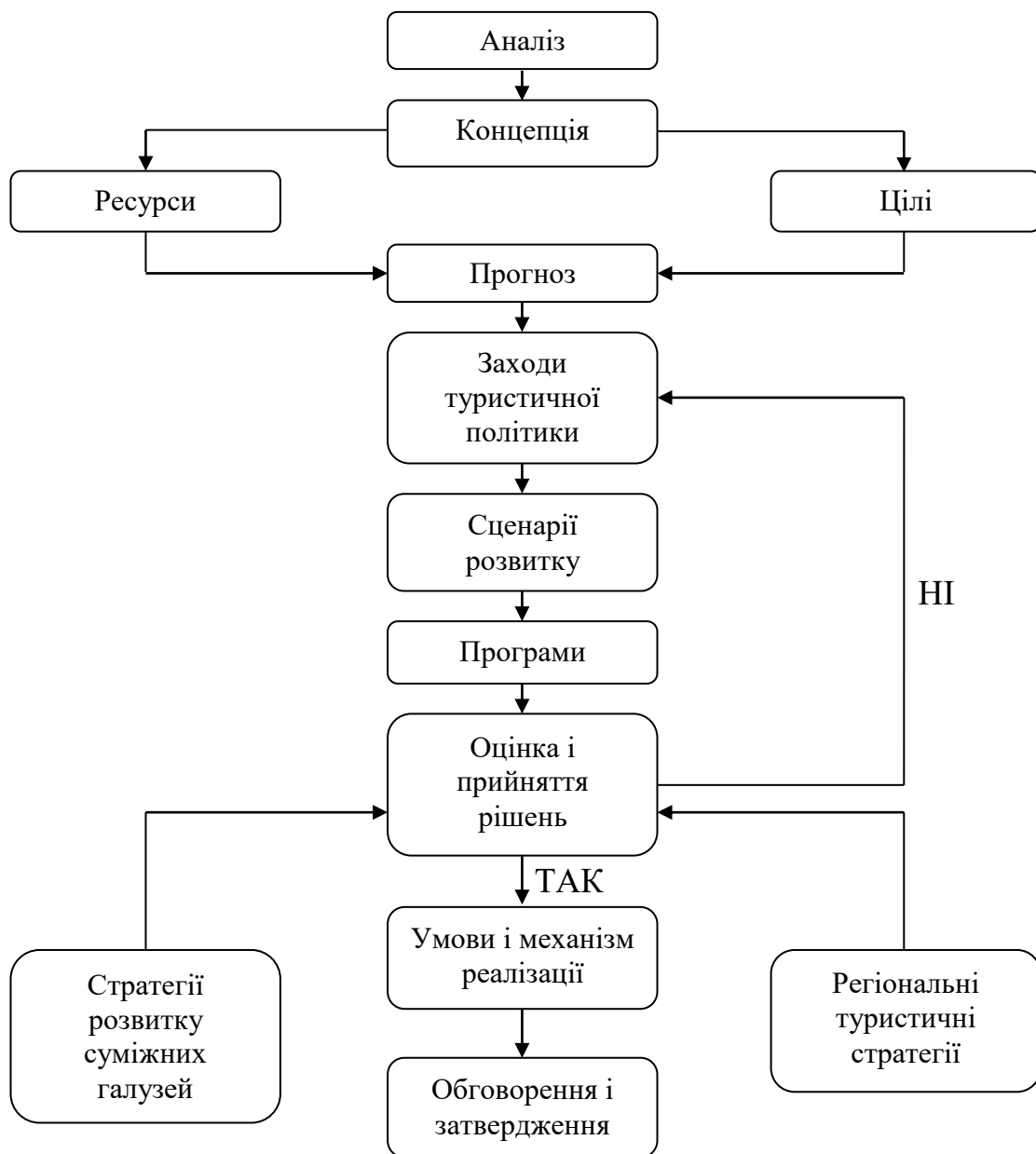
Роки	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014
Внутрішній	45,6	47,8	28,5	32,5	25,8	20,4	13,3
Виїзний	42,1	39,9	56,8	56,8	65,2	72,9	86,0
В'їзний	12,3	12,3	14,7	10,6	9,0	6,7	0,7

*Джерело: розраховано автором за даними Державної служби статистики України

Аналізуючи статистичні дані, що свідчать про незадовільний стан розвитку туристичної галузі України, автор звертає увагу на необхідність проведення політики розумного протекціонізму національних постачальників послуг у сфері туризму з метою підвищення рівня їх конкурентоспроможності. За результатами дослідження визначені такі основні причини відставання розвитку туристичної галузі України порівняно з розвинутими країнами світу: низький ВВП на душу населення; складний візовий режим; низький професійний рівень підготовки персоналу; неефективні методи управління і обслуговування; низька якість сервісу; економічна і політична нестабільність у країні; нерозвинені системи зв'язку і комунікацій; екологічні проблеми.

Автором розроблено науково-методичні засади стратегічного планування розвитку туристичної галузі, зміст яких полягає у формуванні цілісної системи довгострокового планування (рис. 2). За аналізом стратегічних документів встановлено, що суттєвими їх недоліками є не завжди конкретний вибір стратегічних цілей, відсутність індикаторів досягнення цілей, чітко визначеного механізму впровадження стратегій та контролю за їх реалізацією. Для розробки стратегічних планів розвитку туристичної галузі автором запропоновано доповнити систему індикаторів показниками інноваційного розвитку та екологічного стану, а саме: кількість туристичних підприємств, що впроваджують організаційні інновації; кількість підприємств, що впроваджують нові технології; стан повітря, води; електромагнітне, радіоактивне, шумове забруднення тощо. Найважливішим індикатором результативності стратегічних рішень є інвестиційна діяльність. Проаналізовано функціональну специфіку організаційно-економічного механізму функціонування туристичної галузі і розроблено комплекс заходів щодо його вдосконалення. Запропоновано реорганізувати Державне агентство України з туризму та курортів, змінити об'єм і зміст функцій, передавши йому повноваження з розробки проєктів соціально-економічного розвитку, залучення інвестицій у галузь, реального управління державною власністю та структуру, враховуючи комплексність туристичної галузі (наявність підрозділів з повноваженнями щодо управління у соціальній та економічній складовій туризму), що дасть змогу підвищити ефективність регулювання

суб'єктів туристичної інфраструктури та забезпечити формування її стратегічних напрямів розвитку. За органами виконавчої влади доцільно закріпити функції оперативного управління туристичною галуззю, а за державними органами – контрольно-наглядові повноваження і повноваження з планування.

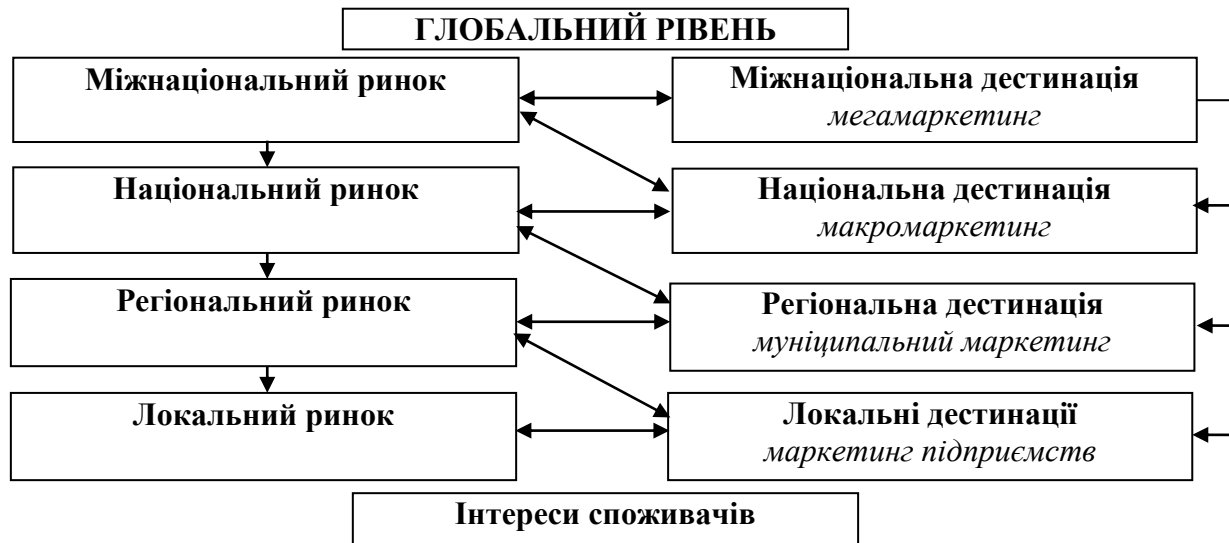
Рис. 2. Схема розробки стратегії управління розвитком туристичної галузі*

*Джерело: складено автором

У *третьому розділі* „Напрями вдосконалення стратегічного управління в туристичній галузі” запропоновані шляхи стимулювання розвитку туристичної галузі в умовах економічної нестабільності та обґрунтоване впровадження державно-приватного партнерства як механізм реалізації політики туристичної діяльності.

Доведено, що застосування маркетингового підходу дає змогу досліджувати територіальний маркетинг розвитку туристичної галузі, що спрямований на створення і підтримку престижу території в цілому,

привабливості розміщених на ній ресурсів, а також розширення можливостей для їх реалізації та маркетингу дестинацій (рис. 3).

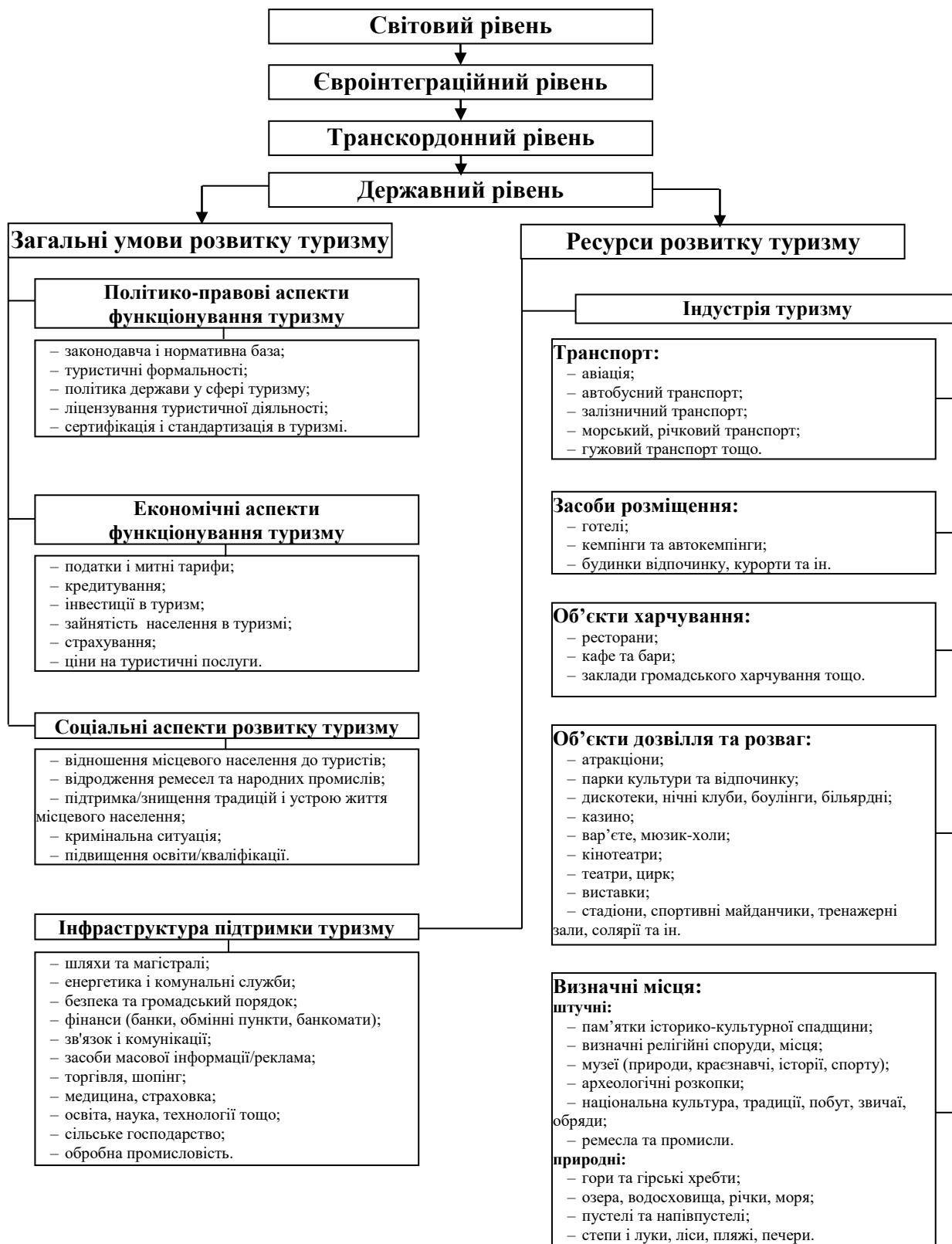
Рис. 3. Взаємозв'язок на маркетингових засадах між системами управління туристичними дестинаціями*

*Джерело: розроблено автором

Під механізмом управління туристичною дестинацією на засадах маркетингу нами розуміється сукупність економічних взаємозв'язків між суб'єктами та об'єктами ринкових відносин в межах певної дестинації, елементів відповідного суб'єкт-об'єктного впливу за допомогою організаційно-економічних важелів, інструментів і методів, а також взаємопов'язаних процесів планування та реалізації туристичної політики ціноутворення, просування та розподілу ідей, продуктів і послуг, спрямованих на здійснення обмінів, які задовольняють потреби туристів на рівні економічної системи загалом.

Для прогнозування результативності впровадження стратегії управління розвитком туристичної галузі запропонована трендова модель, яка враховує випадкову складову, яка залежить від різноманітних умов (екологічних, кліматичних, політичних, соціально-економічних), де провідною соціально-економічною умовою є впровадження маркетингового управління в туристичному бізнесі.

Стимулюванню розвитку туристичної галузі країни, на думку автора, буде сприяти розробка національної моделі туризму. Необхідно оцінити ситуацію в галузі і виробити концепцію її розвитку. Розроблена концептуальна модель організації стратегічного управління розвитком туризму в умовах економічної нестабільності з урахуванням наявних умов і ресурсів та світових інтеграційних процесів (рис. 4). Реалізація стратегії управління розвитком туристичної галузі забезпечує, з одного боку, широкі можливості для задоволення потреб українських та іноземних громадян в туристичних послугах, а з іншого – внесок у розвиток економіки країни, в тому числі за рахунок податкових надходжень до бюджету, припливу грошових коштів, збільшення кількості робочих місць, збереження і раціонального використання природно-рекреаційного та культурно-історичного потенціалу.

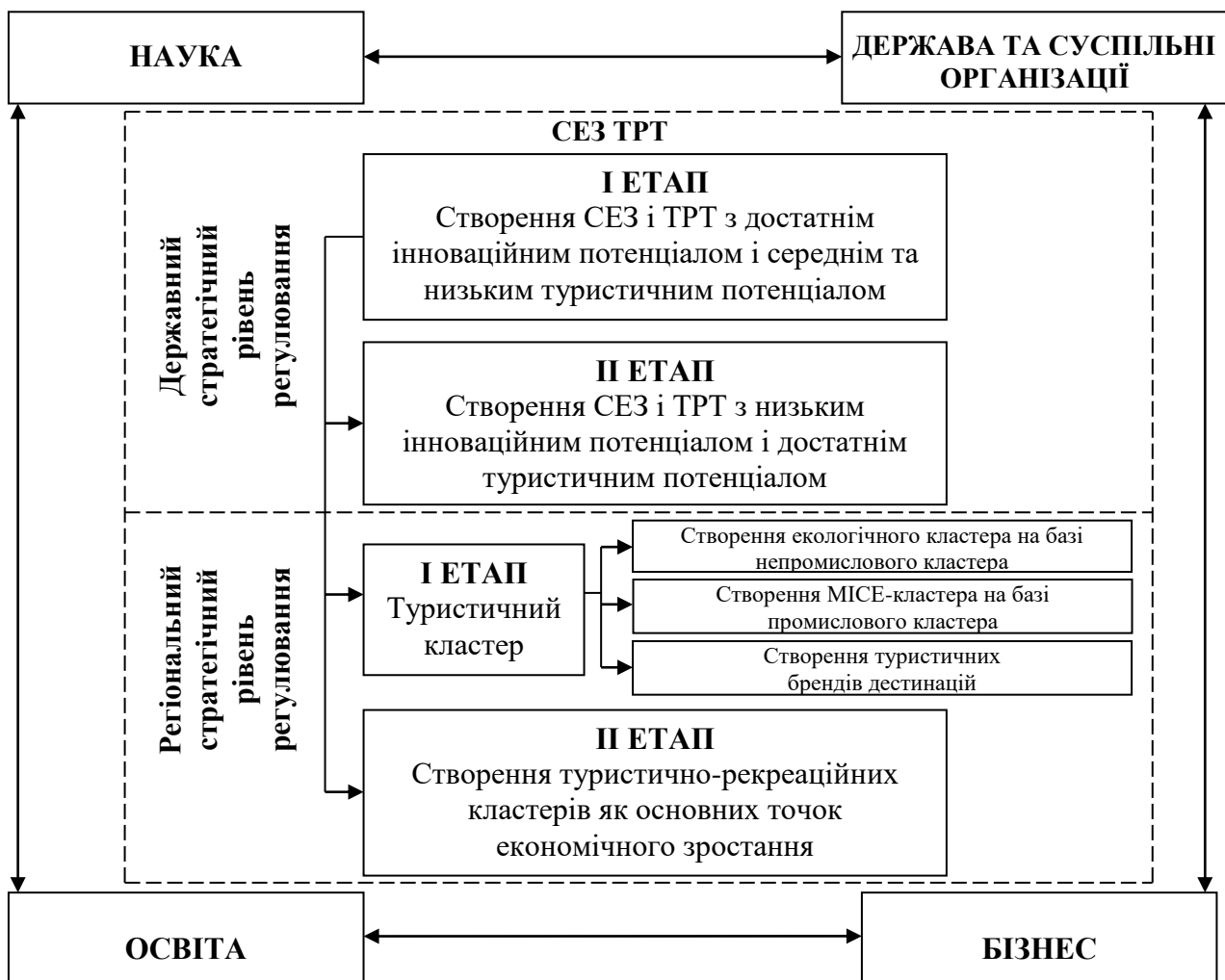
Рис. 4. Концептуальна модель організації стратегічного управління розвитком туризму*

*Джерело: розроблено автором

У якості визначальних напрямів у стратегії управління розвитком туристичної галузі можна виділити: стимулювання інвестиційної активності в

туристичній діяльності; розробку інноваційної маркетингової стратегії туризму; створення нових туристичних продуктів; зміцнення матеріально-технічної бази; розвиток ключових центрів туристичного обслуговування. Запропонований комплексний підхід передбачає реалізацію проблемно-орієнтованої концепції, яка полягає у виявленні та оцінці існуючих і потенційних проблем у туристичній галузі, прийнятті органами державної влади спільно з представниками туристичного бізнесу комплексу заходів. За результатами дослідження механізм реалізації державно-приватного партнерства в туристичній галузі розглядається як система відносин держави, турбізнесу, науково-освітніх закладів і суспільних організацій.

Це передбачає узгодження інтересів, спільне фінансування і розподіл ризиків реалізації проектів, спрямованих на досягнення цілей державного управління розвитком туристичної галузі (рис. 5).

Рис. 5. Механізм реалізації державно-приватного партнерства в туризмі*

*Джерело: розроблено автором

Державно-приватне партнерство в туристичній галузі може здійснюватися в двох напрямках: формування СЕЗ туристично-рекреаційного типу та створення туристичних кластерів.

Для прийняття рішення щодо бюджетного фінансування СЕЗ, на думку автора, необхідно проводити не тільки комплексний рекреаційно-туристичний аналіз регіону, а й оцінку його інноваційного потенціалу, який має бути пріоритетним при виборі регіону для фінансування в туристичній галузі. Враховуючи сезонність туризму, туристичні кластери доцільно створювати як допоміжні.

Державно-приватне партнерство разом з іншими факторами радикально вплине на внутрішній зміст туристичної галузі економіки у досягненні цілей державного управління. Для успішного просування ДПП у туристичній галузі наріла потреба у якісній і передбачуваній стратегії її подальшого розвитку.

ВИСНОВКИ

У дисертаційній роботі на основі проведеного дослідження вирішено важливе науково-практичне завдання, яке полягає у розробці теоретичних засад, методичних підходів та практичних рекомендацій щодо формування стратегії управління розвитком туристичної галузі в умовах економічної нестабільності. Отримані автором результати дослідження дозволили зробити наступні висновки:

1. Визначені П. Ротоу кореляції між економічними стадіями розвитку країн і характерними особливостями розвитку в них туризму, підтверджуються новими статистичними даними та сучасними закономірними тенденціями. З допомогою туризму постійно відбувається перерозподіл капіталу між розвиненими країнами та країнами, що розвиваються, проте багато країн світу будують свою економічну політику з урахуванням потенціалу розвитку туризму.

2. Закріплення в національному законодавстві термінології щодо розвитку туристичної галузі повинно відповідати міжнародним нормам. У зв'язку з цим пропонуються у визначенні „туризм” ввести термін перебування фізичних осіб за межами їх звичного середовища, а у визначенні „туристична діяльність” – виділити види підприємницької діяльності щодо задоволення потреб туристів, які здійснюються туроператором або турагентом на підставі ліцензії.

3. Сучасний стан розвитку туризму в першу чергу потребує державної підтримки. Найбільш актуальними є такі напрями державної політики в розвитку туристичної галузі: розробка і створення цілісної та економічно вигідної системи розвитку туристичної галузі (пріоритет – внутрішньому та в'їзному туризму, ефективне управління у сфері виїзного туризму); формування стратегії управління безпекою та страхуванням в туристичній галузі; випереджаючий розвиток наукових досліджень та створення багаторівневої системи безперервної професійної освіти для потреб туристичної галузі.

4. В умовах економічної нестабільності необхідно дотримуватись обґрунтованих принципів стратегії управління як орієнтиру. Принципами стратегічного планування комплексного розвитку туристичної галузі є: забезпечення соціальної орієнтованості стратегії; стратегічний вибір

визначається величиною і ефективністю використання туристичного потенціалу; стійкий розвиток туризму ґрунтується на збалансованості економічних, соціальних і екологічних пріоритетів; орієнтація на розвиток секторів, які можуть відігравати роль точок зростання; забезпечення системного підходу до обліку і максимального використання ефектів; відповідність програмних і нормативних документів; ефективність прогнозно-аналітичних робіт.

5. При програмно-цільовому підході розробка стратегії управління туристичною галуззю, його цілей і пріоритетів розглядається в комплексі стратегічного вибору шляху розвитку туристичної галузі, що включає: аналіз стартових умов розвитку туризму, обумовлених внутрішніми чинниками, інтегральну оцінку ситуації в галузі, аналіз внутрішніх закономірних тенденцій та зовнішніх факторів перспективного розвитку туризму, виявлення і систематизацію передумов і обмежень туристичної діяльності (SWOT-аналіз, бенчмаркінг); стратегічні орієнтири соціального розвитку; економічні цілі, необхідні для досягнення соціальних пріоритетів; обґрунтування полюсів економічного розвитку туризму; розробку варіантів стратегії; аналіз стратегічних альтернатив; вибір стратегії. Постановка стратегічних цілей залежить від етапу розвитку галузі, але спільним для всіх стратегій управління є визнання пріоритетності інноваційного шляху розвитку і необхідність підвищення якості життя населення, наявність індикаторів досягнення поставленої мети.

6. Стратегічне планування має не тільки характеризувати основний шлях перспективного розвитку, але і дозволяти модифікувати його або, якщо в цьому виникає необхідність, здійснювати відповідні корективи. Етапність розробки стратегії управління розвитком туристичної галузі включає: аналіз, концепцію, ресурси і цілі, прогноз, заходи економічної політики, сценарії розвитку, довгострокові програми, оцінку і прийняття рішення, умови і механізм реалізації стратегії, причому всі індикатори і документи стратегічного планування повинні представляти єдину систему. Для розробки стратегічних планів розвитку туристичної галузі доцільно використати систему індикаторів (тенденції розвитку туристичних послуг, умови ведення бізнесу, інвестиційна діяльність, індикатор чутливості споживачів до змін) та планових показників (кількісна оцінка яких переважає над якісною), які характеризують очікувані зміни в туристичній галузі і також можуть бути використані для моніторингу туристичної діяльності.

7. З метою активізації розвитку туризму та забезпечення формування його стратегічних напрямків автором запропоновано реорганізувати Державне агентство України з туризму та курортів, змінити об'єм і зміст функцій, передавши йому повноваження з розробки проектів соціально-економічного змісту, залучення інвестицій у галузь, реального управління державною власністю та структуру, враховуючи комплексність туристичної галузі.

8. При обґрунтуванні розвитку туризму необхідно застосовувати маркетинговий підхід який дозволяє розглядати економічні системи як за

територіальними так і за галузевими принципами. Між системами управління DESTИНАЦІЯМИ, одна з яких вміщує інші, повинен існувати взаємозв'язок, що є складовою загального механізму управління DESTИНАЦІЄЮ, побудованого на маркетингових засадах. Для визначення маркетингової стратегії та її впровадження необхідно мати поглиблене уявлення про проблеми розвитку і реального використання потенціалу туристичних ресурсів. Стимулюванню розвитку туризму буде сприяти концептуальна модель організації стратегічного управління розвитком туризму, що включає загальні умови і ресурси розвитку туризму та враховує світові інтеграційні процеси і досвід стратегічного управління туристичною галуззю.

9. Ефективною формою стимулювання розвитку туристичної галузі є державно-приватне партнерство, як система відносин держави, турбізнесу, науково-освітніх закладів і суспільних організацій. Реалізація державно-приватного партнерства в українській туристичній діяльності має відбуватися в двох напрямках: формування СЕЗ туристично-рекреаційного типу та створення туристичних кластерів. Вибір СЕЗ для фінансування повинен включати рекреаційний аналіз і оцінку його інноваційного потенціалу. Кластерний підхід у туризмі доцільно реалізовувати в поєднанні з іншими видами кластерів, як точками економічного зростання.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Наукові праці, в яких опубліковані основні наукові результати дисертації:

Монографії:

1. Стойка С. О. Сучасні тенденції розвитку інноваційної діяльності в Україні / С. О. Стойка // Економіка України : соціальні аспекти інноваційної моделі розвитку : колективна монографія / за ред. В. Ф. Беседіна, А. С. Музиченка. – К. : НДЕІ. – 2007. – С. 264-268. (0,25 друк.арк.).

2. Стойка С. О. Інноваційно-інвестиційна діяльність як складова економічного розвитку держави / С. О. Стойка // Економіка України : проблеми економічного розвитку : колективна монографія / за ред. В. Ф. Беседіна, А. С. Музиченка. – К. : НДЕІ. – 2007. – С. 258-262. (0,29 друк.арк.).

3. Стойка С. О. Формування інвестиційної привабливості підприємств туристичної галузі України / С. О. Стойка // Економіка України : інвестиційно-інноваційна складова : колективна монографія / за ред. В. Ф. Беседіна, А. С. Музиченка. К. : НДЕІ. – 2012. – С. 156-160. (0,33 друк.арк.).

Статті у наукових фахових виданнях та виданнях, внесених до наукометричних баз даних:

4. Стойка С. О. Роль держави у розвитку туристичної індустрії України / С. О. Стойка, В. Ф. Савченко // Науковий вісник Чернігівського державного інституту економіки і управління. – 2013. – № 01 (17). – С. 9-15. (0,54 друк. арк.). *Особистий внесок автора: узагальнено підходи до створення та функціонування органів регулювання і управління розвитком індустрії туризму у країнах світу; 0,51 друк. арк. [фахове видання; Міжнародні наукометричні*

бази: Міжнародного центру періодичних видань (ISSN International Centre, м. Париж); Ulrich].

5. Стойка С. О. Організаційно-економічні засади управління туристичною індустрією в умовах економічної нестабільності / С. О. Стойка, А. С. Музиченко // Економічний простір. – 2013. – № 71. – С. 66-73. (0,42 друк. арк.). *Особистий внесок автора: визначено проблеми та запропоновано інструменти ефективного управління туристичною індустрією; 0,38 друк. арк. [фахове видання; Міжнародні наукометричні бази: PИHЦ; Index Copernicus].*

6. Стойка С. О. Інновації в туризмі як чинник стимулювання розвитку малого та середнього бізнесу / С. О. Стойка // Бізнес Інформ. – 2013. – № 12. – С. 197-201. (0,54 друк.арк.). *[фахове видання; Міжнародні наукометричні бази: Ulrichsweb; RePEc; PИHЦ; Index Copernicus; Directory of Open Access Journals (DOAJ), CiteFactor].*

7. Стойка С. О. Роль стратегічного управління у стимулюванні розвитку туристичної галузі [Електронний ресурс] / С. О. Стойка, В. О. Стойка // Ефективна економіка. – 2015. – № 2. – Режим доступу : <http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=3793>. (0,58 друк. арк.). *Особистий внесок автора: запропоновано структуру апарату управління розвитком туристичної галузі регіону; 0,54 друк. арк. [фахове видання; Міжнародні наукометричні бази: Index Copernicus; SIS].*

8. Стойка С. О. Проблеми та перспективи розвитку туристичної галузі України в умовах економічної нестабільності / С. О. Стойка // Інвестиції : практика та досвід. – 2015. – № 21. – С. 86-90. (0,63 друк.арк.). *[фахове видання; Міжнародні наукометричні бази: Index Copernicus; SIS].*

Статті у наукових періодичних виданнях інших держав:

9. Стойка С. А. Направлення формування и разработки стратегии управления туристической отрасли Украины / С. А. Стойка // Вектор науки. – 2011. – № 1 (4). – С. 36-40. (0,33 друк.арк.). *[Міжнародні наукометричні бази: PИHЦ].*

10. Stoyka S. Role of regional authorities in promoting tourist industry's development / S. Stoyka, V. Stoyka // Zarządzanie w nowoczesnej organizacji. Problemy, badania, praktyka. – 2015. – no. 2. – pp 153-161. (0,33 друк. арк.). *Особистий внесок автора: здійснено аналіз стратегій та програм розвитку туристичної галузі на регіональному рівні; 0,30 друк. арк.*

Опубліковані праці апробаційного характеру:

11. Стойка С. О. Аналіз туристично-рекреаційного комплексу Черкаської області / С. О. Стойка // Економічна теорія та практика : матеріали Міжнародної інтернет-конференції. – Умань : ФОП Жовтий О. О., 2012. – С. 56-58. (0,13 друк.арк.).

12. Стойка С. О. Проблемні питання підготовки фахівців туристичної галузі / С. О. Стойка, В. О. Стойка / Проблеми та технології підготовки наукових кадрів вищої кваліфікації в умовах інноваційного розвитку суспільства (ПНК-2013) : матеріали Міжнародної інтернет-конференції. –

Вінниця : ВНТУ, 2013. – С. 76-78. (0,17 друк.арк.). *Особистий внесок автора: запропоновано напрями підвищення ефективності підготовки висококваліфікованих фахівців у галузі туризму; 0,14 друк. арк.*

13. Стойка С. О. Основні напрями стимулювання розвитку туристичної індустрії / С. О. Стойка // Економічна теорія та практика: матеріали II Міжнародної інтернет-конференції. – Умань : ФОП Жовтий О. О., 2013 р. – Умань. – С. 225-227. (0,13 друк.арк.).

14. Стойка С. О. Основні напрями підвищення конкурентоспроможності туристичної галузі України / С. О. Стойка, В. О. Стойка // Збірник наукових праць Хмельницького кооперативного торговельно-економічного інституту. Економічні науки. – 2013. – № 6. – С. 455-461. (0,29 друк. арк.). *Особистий внесок автора: удосконалено структуру та визначено роль регіонального туристичного комплексу у підвищенні конкурентоспроможності туристичної галузі; 0,25 друк. арк.*

15. Стойка С. О. Инновации как основной фактор развития современной туристической отрасли / С. О. Стойка, В. О. Стойка // Социальная ответственность бизнеса / Сборник научных трудов : Международная научно-практическая конференция „Социальная ответственность бизнеса” / отв. редактор Ю. А. Анисимова. – Тольятти : изд-во ТГУ. – 2014. – С. 147-154. (0,21 друк. арк.). *Особистий внесок автора: здійснено аналіз сучасних інноваційних технологій, які застосовуються у туристичній галузі; 0,18 друк. арк.*

16. Стойка С. О. Особливості розвитку малого та середнього підприємництва у туристичній галузі / С. О. Стойка, В. О. Стойка // Гостинність, сервіс, туризм : досвід, проблеми, інновації : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції. – К. : Видавництво Київського національного університету культури і мистецтв, 2014. – С. 75-77. (0,21 друк. арк.). *Особистий внесок автора: визначено основні перешкоди на шляху розвитку суб'єктів малого та середнього підприємництва в Україні та запропоновано форми співпраці держави і бізнесу в галузі туризму; 0,19 друк. арк.*

АНОТАЦІЯ

Стойка С.О. Формування стратегії управління розвитком туристичної галузі в умовах економічної нестабільності. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата економічних наук за спеціальністю 08.00.03 – економіка та управління національним господарством. – Чернігівський національний технологічний університет Міністерства освіти і науки України. – Чернігів, 2016.

Дисертація присвячена теоретико-методологічним засадам розроблення стратегії управління розвитком туристичної галузі в Україні на довгострокову перспективу. В роботі досліджено стан туристичного ринку, його особливості, тенденції та перспективи розвитку, визначено основні причини, що стримують

розвиток туризму в Україні, систематизовано теоретичні основи державного регулювання.

Науково обґрунтовано концептуальні засади формування стратегії управління розвитком туристичної галузі, а також напрями удосконалення стратегічного планування туристичної діяльності та охарактеризовано організаційно-економічні засади реалізації стратегії управління розвитком туристичної галузі.

Розглянуто маркетинговий підхід до управління в туристичній галузі, запропоновано шляхи стимулювання розвитку туризму в умовах економічної нестабільності та обґрунтовано доцільність державно-приватного партнерства як засобу реалізації туристичної політики.

Ключові слова: туристична галузь, економічна нестабільність, стратегія управління розвитком, дестинація, державно-приватне партнерство, інновації, інвестиції, в'їзний туризм, виїзний туризм, внутрішній туризм.

АННОТАЦІЯ

Стойка С.А. Формирование стратегии управления развитием туристической отрасли в условиях экономической нестабильности. – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата экономических наук по специальности 08.00.03 – экономика и управление национальным хозяйством. – Черниговский национальный технологический университет Министерства образования и науки Украины. – Чернигов, 2016.

Диссертация посвящена обоснованию теоретико-методологических основ разработки стратегии развития туризма в Украине на долгосрочную перспективу. В работе исследуется современное состояние рынка туристических услуг, его особенности и перспективы развития, проведено анализ и предложены пути повышения эффективности функционирования туристической отрасли. Определена стратегическая цель и направления государственной политики развития туризма. Усовершенствовано классификацию отраслевых принципов управления туризмом, которые соответствуют тенденциям современных социально-экономических отношений в туристической сфере. Разработаны концептуальные основы развития туристической отрасли, принципы стратегического планирования, предложена схема формирования стратегического выбора.

Исследована динамика туристических потоков в Украине, предложены показатели для оценки места и роли туристической сферы в экономике страны. Разработаны методологические основы стратегического планирования развития туризма. Дополнен механизм реализации стратегии развития туризма подходами к мониторингу индикаторов, определением ориентиров и ограничений к стратегиям развития смежных отраслей и регионов. Предложен научный подход к формированию организационно-экономического механизма функционирования туристической отрасли и разработке комплекса

мероприятий по его совершенствованию.

Доказана необходимость маркетингового подхода при обосновании развития туризма и разработке общего механизма управления туристической дестинацией. Разработана концептуальная модель организации стратегического управления развитием туризма, которая включает общие условия и ресурсы развития туризма, учитывает мировые интеграционные процессы и опыт управления развитием туристической отрасли в условиях экономической нестабильности. Предложен механизм реализации ДПП в туристической сфере, для реализации которого нужна полная ясность и предсказуемость стратегии дальнейшего развития туризма.

Ключевые слова: туристическая отрасль, экономическая нестабильность, стратегия управления развитием, дестинации, государственно-частное партнерство, инновации, инвестиции, въездной туризм, выездной туризм, внутренний туризм.

ANNOTATION

Stoyka S.O. Formation of management strategy of the development of tourism industry in terms of economic instability. – Manuscript.

Thesis to obtain the Candidate degree under specialty 08.00.03 – Economics and Management of National Economy. – Chernihiv National Technological University, Ministry of Education and Science of Ukraine. – Chernihiv, 2016.

The thesis is devoted to theoretical and methodological principles of the formation management strategy of tourism development in Ukraine for the long term. Were studied the current state of the tourism market, its features and development prospects; defined the main reasons that hinder the development of tourism in Ukraine and systematized theoretical bases of state regulation.

Scientifically substantiated conceptual basis of the formation of management strategy of the development of tourism industry, directions for improvement strategic planning and described organizational and economic methods of implementation of tourism development strategy.

In the paper the marketing approach to management in the tourism industry has been considered, the author has mapped the ways of stimulating the development of tourism in terms of economic instability and determined public-private partnerships as a means to implement tourism policy.

Keywords: tourism industry, economic instability, strategy development management, destinations, public-private partnerships, innovations, investments, inbound tourism, outbound tourism, domestic tourism.